

4. Kapustianska, I 2024. *Vselenskyi Patriarkh Varfolomii ne vizme "pid svoie krylo" UPTs MP (Ecumenical Patriarch Bartholomew will not take the UOC MP "under his wing")*, LB.ua. Dostupno : <https://lb.ua/news/2024/08/24/631195_vselenskiy_patriarh_varfolomiy.html>. [9 Sichen 2026].
5. Prokopchuk, S 2026. "Tserkovni batalii v Ukraini: analiz mynuloho ta prohozy na maibutnie (chastyny 1–2). Church battles in Ukraine: analysis of the past and predictions for the future (parts 1–2)", *Relihiia v Ukraini*. Dostupno : <<https://www.religion.in.ua/main/51851-cerkovni-bataliyi-v-ukrayini-analiz-minulogo-ta-prognozi-na-majbutnye-chastina-1.html>>. [6 Sichen 2026].
6. *Vselenskyi patriarkh zaklykav mytropolita Epifaniia "shukaty shliakhiv nablyzhennia do spiviepysskopiiv v Ukraini cherez dialoh i poshuk spilnykh tochok do yednosti" (povnyi tekst promovy) The Ecumenical Patriarch called on Metropolitan Epiphany to "look for ways to approach co-bishops in Ukraine through dialogue and search for common points for unity" (full text of the speech) 2026. Relihiia v Ukrainy, January, 8. Dostupno : <<https://www.religion.in.ua/main/51849-vselenskij-patriarx-zaklikav-mitropolita-epifaniya-shukati-shlyaxiv-nablizhennya-do-spiviepysskopiiv-v-ukrayini-cherez-dialog-i-poshuk-spilnix-tochok-do-yednosti-povnij-tekst-promovi.html>>. [9 Sichen 2026].*

Надійшло до видання / Received
Прийнято до друку / Accepted

09.01.2026
16.01.2026

DOI 10.33930/ed.2019.5007.57(1-2)-15

УДК 271.22(477):9"19"

ПАТРІАРХАТ В УАПЦ: ВІД ІДЕЇ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ

М. М. Лагодич

Анотація.

Актуальність теми дослідження. Процес проголошення патріархату в УАПЦ у 1990 р. став ключовим етапом у формуванні незалежної церковної структури в Україні. В умовах трансформації релігійного ландшафту та сучасних викликів державному суверенітету, вивчення історичного досвіду розбудови Помісної Церкви та механізмів її самоорганізації набуває стратегічного значення для розуміння тяглості української канонічної традиції.

Постановка проблеми. Попри значну кількість розвідок, присвячених історії УАПЦ, питання переходу від ідеї автокефалії до практичного впровадження інституту патріархату крізь призму діяльності ключових постатей (М. Скрипника, І. Боднарчука, Д. Яреми) потребує поглибленого наукового аналізу. Дослідження фокусується на суперечності між традицією соборності та необхідністю вибудови жорсткої ієрархічної структури в умовах політичної нестабільності кінця ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті проаналізовано доробок С. Башинського щодо процесів автокефалізації, А. Ферта у сфері державно-церковних відносин, а також персоналістичні розвідки А. Смирнова та І. Преловської. Водночас, потребує додаткового осмислення взаємозв'язок між персональним внеском лідерів руху та загальною логікою інституційних реформ в УАПЦ.

Постановка завдання. Метою статті є реконструкція процесу практичної реалізації ідеї патріархату в УАПЦ на межі 1980–1990-х років та визначення ролі архієпископа Іоана (Боднарчука), патріархів Мстислава (Скрипника) та Димитрія (Яреми) у легітимізації цього статусу.

Методологія дослідження ґрунтується на принципах історизму та об'єктивності. Використано історико-генетичний метод для простеження еволюції ідеї патріархату, а також біографічний метод для аналізу впливу релігійних діячів на церковно-адміністративні процеси.

Виклад основного матеріалу. Досліджено етапи відновлення вищої ієрархії УАПЦ, починаючи з 1989 р. Проаналізовано значення Всеукраїнського православного Собору 1990 р. як установчого акту проголошення Київського патріархату. Визначено, що діяльність І. Боднарчука забезпечила організаційну основу руху, тоді як постать Мстислава (Скрипника) надала процесу канонічності тяглості та зв'язку з еміграційним центром.

Висновки. Встановлено, що становлення патріархату в УАПЦ було не лише політичним актом, а результатом системної діяльності ієрархів, спрямованої на канонічну емансипацію від Московського патріархату. Доведено, що персональний внесок М. Скрипника, І. Боднарчука та Д. Яреми був визначальним у формуванні ідентичності сучасної української православної традиції.

Ключові слова: богослов'я, Димитрій (Ярема), Іоан (Боднарчук), Мстислав (Скрипник), Церква, Патріархат, реформа, релігія, релігійне життя, собор, УАПЦ.

PATRIARCHATE IN THE UAOC: FROM IDEA TO REALIZATION

Mykola Lahodych

Abstract.

Relevance of the research topic. The process of proclaiming the patriarchate in the UAOC in 1990 became a key stage in the formation of an independent church structure in Ukraine. In the context of the transformation of the religious landscape and modern challenges to state sovereignty, the study of the historical experience of building the Local Church and the mechanisms of its self-organization acquires strategic importance for understanding the continuity of the Ukrainian canonical tradition.

Problem statement. Despite the significant number of studies devoted to the history of the UAOC, the issue of the transition from the idea of autocephaly to the practical implementation of the institution of the patriarchate through the prism of the activities of key figures (M. Skrypnyk, I. Bodnarchuk, D. Yarema) requires in-depth scientific analysis. The study focuses on the contradiction between the tradition of catholicity and the need to build a rigid hierarchical structure in the conditions of political instability of the late twentieth century.

Analysis of recent research and publications. The article analyzes the work of S. Bashynskiy on the processes of autocephalization, A. Fert in the field of state-church relations, as well as the personalistic explorations of A. Smirnov and I. Prelouska. At the same time, the relationship between the personal contribution of the leaders of the movement and the general logic of institutional reforms in the UAOC requires additional understanding.

Research task. The purpose of the article is to reconstruct the process of practical implementation of the idea of patriarchy in the UAOC at the turn of the 1980s and 1990s and to determine the role of Archbishop John (Bodnarchuk), Patriarchs Mstislav (Skrypnyk) and Dimitri (Yarema) in the legitimization of this status.

Research methodology is based on the principles of historicism and objectivity. The historical-genetic method was used to trace the evolution of the idea of patriarchy, as well as the biographical method to analyze the influence of religious figures on church and administrative processes.

Main material presentation. The stages of the restoration of the highest hierarchy of the UAOC, starting from 1989, are studied. The significance of the All-Ukrainian Orthodox Council of 1990 as the founding act of the proclamation of the Kyiv Patriarchate is analyzed. It is determined that the activities of I. Bodnarchuk provided the organizational basis of the movement, while the figure of Mstislav (Skrypnyk) gave the process canonical continuity and connection with the emigration center.

Conclusions. It is established that the formation of the patriarchate in the UAOC was not only a political act, but the result of the systematic activity of the hierarchs, aimed at canonical emancipation from the Moscow Patriarchate. It is proved that the personal contribution of M. Skrypnyk, I. Bodnarchuk and D. Yarema was decisive in the formation of the identity of the modern Ukrainian Orthodox tradition.

Keywords: theology, Dimitriy (Yarema), Ioan (Bondarchuk), Mstislav (Skrypnyk), Church, Patriarchate, reform, religion, religious life, council, UAOC.

Актуальність теми. Проголошення патріархату в УАПЦ у 1990 р. та обрання її першого Предстоятеля стали вищою формою церковної самоорганізації та логічним завершенням тривалого процесу інституціоналізації національної церкви, витоки якого сягають 1920-х рр. Ця подія детермінувала перехід українського православ'я від статусу об'єкта зовнішнього адміністративного управління до ролі суб'єкта світового християнства. В умовах сучасної збройної агресії РФ проти України та використання релігійного чинника як інструменту гібридного впливу, дослідження досвіду розбудови незалежної церковної структури набуває стратегічного значення для зміцнення духовного суверенітету та верифікації канонічної тяглості української православної традиції.

Постановка проблеми. Українська православна традиція історично формувалася як самобутнє соціокультурне явище. Попри генетичний зв'язок із Константинопольською Церквою-Матір'ю, українське православ'я дистанціювалося від таких рис, як крайня аскетизація та жорстка ієрархічна ортодоксальність, натомість виробивши власні домінанти: соборноправність, демократизм, народність та тісний зв'язок із національною самосвідомістю. Саме ці іманентні характеристики стали ідеологічним підґрунтям для

боротьби за канонічну незалежність як від Константинополя, так і від Московського патріархату.

Дослідження генези патріархату в УАПЦ потребує відмови від розгляду Церкви як статичного інституту. Натомість необхідний комплексний аналіз її трансформацій, зумовлених історичними, соціальними та політичними чинниками [11, с. 110]. Реалізація ідеї патріархату розглядається в статті не лише як адміністративна реформа, а як системна відповідь на запити суспільства щодо створення повноцінної національної релігійної інституції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз історіографії питання свідчить про стійкий інтерес дослідників до процесів автокефалізації в Україні. Фундаментальне значення має праця С. Башинського, у якій автор розглядає релігійну історію України в широкому хронологічному діапазоні, визначаючи ХХ ст. як період “параду автокефалій” [3]. Політичний контекст та особливості взаємодії між державними структурами й церковними інституціями в радянський період (1960-1980-ті рр.) ґрунтовно висвітлені у розвідках А. Ферта [23] та П. Бондарчука [6]. Остання праця є особливо важливою для розуміння впливу горбачовської “перебудови” на внутрішньоправославні процеси.

Окремий блок досліджень присвячено ролі УАПЦ у державотворчих процесах. Праці А. Богданенка, Д. Мартишина та А. Бондаренка фокусуються на гуманістичній місії Церкви, її участі в націєтворенні та формуванні ідеологічних засад демократичного суспільства [4; 5; 14]. Регіональний аспект відродження УАПЦ на межі 1980-1990-х рр., зокрема на Галичині, детально проаналізовано О. Муравським та В. Дорошем, які зосередили увагу на міжконфесійних конфліктах та трансформації державної релігійної політики [8; 9; 15].

Для нашого дослідження особливу вагу мають персоналістичні розвідки. Постать Мстислава (Скрипника) та його внесок в інституціоналізацію УАПЦ 1942 р. і подальшу українізацію церковного життя перебувають у центрі уваги А. Смирнова [20]. Діяльність митрополита Іоана (Бондарчука) у період пізнього СРСР проаналізована І. Преловською [18], а багатогранна постать Патріарха Димитрія (Яреми) висвітлена у збірнику мемуарних матеріалів [21]. Історичні паралелі з діяльністю реформаторів 1920-х рр., зокрема В. Чехівського, простежуються у публікаціях А. Трембіцького [22].

Водночас, попри наявність значної кількості фактичних даних, у сучасній науковій літературі недостатньо висвітлено питання безпосереднього переходу від ідеї патріархату до її інституційної реалізації крізь призму взаємодії згаданих ієрархів. Дана стаття покликана частково заповнити цю лакуну, змістивши акцент з опису подій на аналіз логіки канонічного будівництва.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз етапів практичної реалізації ідеї патріархату в УАПЦ у контексті суспільно-політичних трансформацій ХХ ст. Дослідження передбачає ретроспективний огляд діяльності ключових постатей: владик Іоана (Бондарчука) та Димитрія (Яреми) (на той час протопресвітера Володимира Яреми), чий зусилля стали визначальними для третього відродження УАПЦ наприкінці 1980-х рр.

Виклад основного матеріалу. Процес інституціоналізації УАПЦ у ХХ ст. характеризувався дискретністю. Під час Другої світової війни (1941-1944 рр.) відбулося відновлення ієрархічної структури Церкви на базі автокефальної Православної Церкви в Польщі під омофором митрополита Діонісія Велединського [13]. Попри репресії радянського режиму в повоєнний період, тяглість традиції було збережено в еміграції. Ключову роль у цьому процесі відіграв владика Мстислав (Скрипник). Його діяльність як митрополита УПЦ Канади (з 1947 р.) та США (з 1949 р.), а також розбудова церковно-меморіального комплексу в Саут-Баунд-Бруці, заклали канонічний та організаційний фундамент для майбутнього відновлення структури в Україні [1].

Новий етап розбудови УАПЦ був детермінований лібералізацією радянської релігійної політики періоду “перебудови”. 15 лютого 1989 р. було сформовано Ініціативний комітет з відновлення УАПЦ, до складу якого увійшли представники правозахисного руху (зокрема Української Гельсінської Спілки), науковці та духовенство. Основною метою комітету було визначено реабілітацію моделі УАПЦ формації 1921 р. та вихід українських парафій зі складу Українського екзархату Російської православної церкви (РПЦ) [10].

У програмному документі “Звернення ініціативного комітету відновлення Української Автокефальної Православної Церкви на Україні” від 15 лютого 1989 р. автори наголошували на необхідності докорінної реформи державної релігійної політики.

Проголошувалося право українців на власну богословську традицію та богослужіння рідною мовою, що розглядалося як невід'ємна складова демократизації суспільства. Автори звернення апелювали не лише до органів влади СРСР, а й до Вселенського патріарха Димитрія та світового православ'я, закликаючи до канонічного визнання та підтримки процесу реєстрації громад УАПЦ [12]. Такий підхід свідчив про намір лідерів руху діяти виключно у правовому та канонічному полі, апелюючи до міжнародних стандартів свободи совісті.

Священник Свято-Успенської церкви Латвійської РСР, отець Богдан Михайлечко, один із тих, хто підписав "Звернення..." 15 лютого 1989 р., на Великдень 1989 р., провів божественну літургію для вірян УАПЦ у Києві, в приватному будинку Миколи Будника. Ця служба стала важливою подією, яка ознаменувала новий етап публічності УАПЦ у столиці, хоча окремі богослужіння українською мовою відбувалися в Хрестовоздвиженському храмі на Подолі і в попередні десятиліття.

Далі події розгорталися стрімко. Вже 19 серпня 1989 р. громада львівського храму святих апостолів Петра і Павла під керівництвом протоієрея Володимира Яреми оголосила про вихід з юрисдикції російської православної церкви та перехід до УАПЦ. Цей крок став поштовхом для десятків, а згодом і сотень релігійних громад на Львівщині, Івано-Франківщині, Тернопільщині приєднатися до відновленої Церкви. З'явилися парафії в інших регіонах України, зокрема на Волині, Буковині, Херсонщині, Чернігівщині, у Дніпропетровську та Києві. Наперед Великоднем 1990 р. на території музею архітектури та побуту України в Пирогово (Київ) розпочалися богослужіння у храмі Святого Архистратига Михаїла. Парафію очолив протоієрей Мефодій Андрущенко, який отримав висвячення від Василя Липківського. Згодом, коли будівлю храму Святого Миколая на Подолі (Київ) було передано УАПЦ, Мефодій Андрущенко став його першим настоятелем. У період з березня по травень 1990 р. УАПЦ відновила свою канонічну ієрархію. Очолив її архієпископ Львівський і Галицький Іоан (Боднарчук). Ще раніше розгорнулася видавнича діяльність УАПЦ. Зрештою, був скликаний Всеукраїнський Собор УАПЦ. Відбувся він у Києві 5-6 червня 1990 р. Собор розпочався літургією біля стін Софії Київської, яку очолив архієпископ Іоан у співслужінні нововисвяченого єпископату (Василя Тернопільського, Володимира Ужгородського, Андрія Івано-Франківського та інших) [13]. Урочиста хода вулицями Києва до Будинку кінематографістів, де засідали 547 делегатів, демонструвала не лише релігійний, а й загальнонаціональний характер події. На початку Собору ще раз було підтверджено невід'ємне право називатися Апостольською Церквою, відповідно до церковно-історичних традицій. Крім того, на основі апостольських правил і постанов Вселенських соборів було затверджено статус Автокефальної Церкви, прямої спадкоємиці Київської митрополії. Канонічність дійства підтверджувалася тим, що всі делегати Собору є членами Православної Церкви й офіційними представниками своїх парафій. Таким чином, їхній голос відображав волевиявлення всієї Церкви, а не лише окремих осіб [13].

Засідання Собору мало установчий характер. Делегати, як повноважні представники своїх громад, підтвердили канонічну спадкоємність УАПЦ від давньої Київської митрополії та її статус Автокефальної Церкви на основі Апостольських правил і постанов Вселенських соборів. Головним результатом стало проголошення Київського патріархату, що де-юре завершило процес канонічного самовизначення українського православ'я як повноправного суб'єкта християнського світу. Ключовим завданням Собору 5-6 червня 1990 р. була легітимація діяльності УАПЦ через прийняття Статуту. Початковий проєкт документа, орієнтований на модель Київської митрополії, передбачав очолення Церкви митрополитом. Однак за ініціативи протоієрея Володимира Яреми та за підтримки архієпископа Іоана (Боднарчука) делегати ухвалили рішення про розбудову УАПЦ на засадах патріархату. Цей крок став виявом прагнення до повної канонічної емансипації.

Першим Патріархом Київським і всієї України було обрано митрополита Мстислава (Скрипника), який ще з жовтня 1989 р. був проголошений Предстоятелем УАПЦ в Україні та за кордоном. Його інтронізація, що відбулася 18 листопада 1990 р. у Софійському соборі, мала фундаментальне символічне значення: вона маркувала відновлення канонічної тяглості української церковної традиції, поєднуючи зусилля діаспори та материкової України [16]. Інтронізація Патріарха Мстислава I мала визначне значення як символ духовного відродження України після десятиліть репресій та обмежень релігійно-церковного життя. Цей важливий крок закріпив прагнення українського народу до

самостійності в усіх аспектах, зокрема в релігійному. Перший Патріарх Київський та всієї України, який здобув визнання як поборник національної самобутності, був не лише духовним провідником, але й моральним дороговказом [19]. Отож, третє відродження УАПЦ в Україні, на територіях, де українське православ'я тривалий час було під заборорою, викликало значний суспільний резонанс.

Протопресвітер Володимир Ярема (другий Патріарх УАПЦ з іменем Димитрій) був не лише яскравою постаттю в релігійному житті України того часу був, а фактично ідейний натхненник проголошення Патріархату в Україні. Він був серед ініціаторів відродження УАПЦ на Львівщині. Одним із чинників, що спонукали його прийняти духовний сан, стала ліквідація Української Греко-Католицької Церкви радянською владою. У серпні 1947 р. він вирішив кардинально змінити своє життя, обравши шлях духовного служіння. Для здобуття необхідної освіти вступив до Ленінградської духовної академії, але був змушений залишити навчання через свої національні переконання. Після цього він почав служити у парафіях сільської місцевості на Галичині, а в 1958 р. був переведений до Львова. З 1969 р. очолив храм святих Петра і Павла на Личакові, де й реалізував значну частину своїх душпастирських задумів. На початку 1989 р. отець Володимир звернувся з листом до митрополита Філарета (Денисенка), Екзарха РПЦ в Україні. У своєму зверненні він закликав митрополита реабілітувати національні церкви. У серпні того ж року він проголосив вихід Петро-Павлівської парафії Львова з-під юрисдикції московського патріархату та її переходу під омофор митрополита М. Скрипника УАПЦ у США. Саме отець Володимир Ярема став ініціатором та активним учасником Собору 5-6 червня 1990 р. Під час цього зібрання ієрархи затвердили статут УАПЦ та обрали, як вже було зазначено, патріархом Мстислава Скрипника. Невдовзі Володимир Ярема прийняв чернечий постриг із новим ім'ям Димитрій і був висвячений на єпископа Переяславського і Січеславського. У вересні 1993 р. його обрали Патріархом Київським і всієї України УАПЦ. На цю посаду він вступив у складний період, коли потрібно було одночасно дбати про розбудову церковної структури та піклуватися про вірян [7].

У своєму Духовному Заповіті Патріарх Димитрій закликав вірних УАПЦ визнати над собою юрисдикцію Митрополита УАПЦ в діаспорі та УПЦ в США Константина (Багана) та продовжити працю над творенням єдиної Помісної української православної церкви в канонічній єдності зі Вселенським Патріархом. Після його смерті УАПЦ фактично відмовилася від інституту патріаршества, її послідовно очолювали митрополити Мефодій (Кудряков) та Макарій (Мелетич).

Як слушно зазначає владика Нестор (Писик), "(...) велич і трагізм автокефального руху в Україні ХХ ст. можна прослідкувати, вивчаючи життєпис найбільш знакових людей Церкви. Зокрема – митрополита Василя Липківського – на початку ст., та митрополита Іоана (Боднарчука) у кінці 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст. Ці дві постаті – хоча й яскраві та непересічні, все ж – типові представники свого часу, своєї церковної та часової епохи" [17, с. 203].

Походячи з родини греко-католицьких священнослужителів, побувавши в радянських каторжних таборах, він, зрештою, став на шлях православного служіння у Львівсько-Тернопільській єпархії. Сталося це у середині 1960-х рр. 11 жовтня 1977 р. він приймає чернечий постриг у Свято-Успенській Почаївській лаврі та, за кілька тижнів – архімандрит Іоан рукопокладений на єпископа Житомирського та Овручського. Прикметно, що під час своєї служби він розпочав судовий процес проти місцевого уповноваженого у справах релігій та виграв його. Це був безпрецедентний випадок в СРСР. А ще через деякий час, вже наприкінці 1980-х рр., він опублікував статтю, у якій озвучив заклики до українського народу скинути ярмо духовного рабства та молитися за волю, честь і славу та свободу. Це були часи, коли перед Українським екзархатом РПЦ стояло питання їхнього морально-духовного вибору та самоідентифікації. 11 жовтня 1989 р. в приватній оселі священника Івана Пашулі було проведено зібрання, яке отримало назву "Собор групи православних священників – борців за відродження Української Автокефальної Православної Церкви". У засіданні взяли участь 17 священнослужителів та один мирянин. Під час Собору було звернення до владика Іоана (Боднарчука) з проханням прийняти на себе духовне керівництво УАПЦ. Єпископ Іоан, вважаючи себе безпідставно позбавленим прав у рамках московського патріархату, 16 жовтня дав свою згоду на виконання цього прохання. 22 жовтня 1989 р. єпископ Іоан уперше звершив божественну літургію як предстоятель

УАПЦ українською мовою. Це визначне богослужіння відбулося в церкві святих Петра і Павла у Львові. У цей день владики звершив хіротонію першого диякона УАПЦ, Юрія Бойка, та урочисто проголосив створення Української Автокефальної Православної Церкви грецько-українського обряду. Під час свого першого архіпастирського служіння Іоан (Боднарчук) зазначив, що настав час українському народу усвідомити необхідність самостійного управління у власній державі, без зовнішнього втручання, стати справді вільними й незалежними. 30 жовтня 1989 р. митрополита Мстислава Скрипника, який на той час очолював УАПЦ у США та в діаспорі, було проголошено першоєрархом УАПЦ. Прийнявши це служіння, митрополит у той самий день підніс єпископа Іоана до сану архієпископа та доручив йому управління церковною спільнотою в Україні з титулом “Патріаршого місцєблюститєля”. 1 листопада 1989 р. єпископ Іоан сповістив синод РПЦ телеграмою про свій вихід із її ієрархії. Через два тижні, 14 листопада, після того, як владики двічі не з’явилися на засідання синоду РПЦ, було ухвалено рішення позбавити його архієрейського сану та чернечих обітниць. Усі священнодійства, хіротонії та розпорядження єпископа Іоана були оголошені недійсними [17, с. 204-206].

Однак на цьому усі перипетії релігійного життя в Україні не завершилися. 1990-ті рр. в історії нашої держави позначені, поміж іншого, й вкрай складними й заплутаними міжконфесійними конфліктами, зокрема, міжправославним протистоянням, відголоски якого ми чуємо й досі. Проголошення Патріархату та обрання першого в історії України Патріарха Мстислава Скрипника, стало важливим кроком у реалізації давніх прагнень православного українського народу. Ця подія увінчала багатовікові зусилля, спрямовані на створення Автокефальної Православної Церкви і встановлення власного духовного лідера, що символізувало утвердження релігійної незалежності та культурної самобутності. Історичне значення цього рішення багато в чому пов’язане з діяльністю митрополита Іоана (Боднарчука), якому вдалося впоратися з викликами тогочасної атеїстичної влади. Проявивши неабияку мужність і рішучість, митрополит прийняв важке рішення про вихід із складу РПЦ. Завдяки його сміливим діям розпочалося відродження Української Церкви, а він сам став її першоєрархом, заклавши основу для незалежності і розвитку українського православ’я [24, с. 216].

Отож, протягом 1989-1990-го рр. можна виокремити кілька важливих аспектів, пов’язаних із відродженням УАПЦ. Зокрема, йдеться про роль національно-орієнтованих демократичних сил, які долучилися до процесів відродження та інституційного становлення конфесії. Наприклад, Український культурологічний клуб, Комітет з відродження УАПЦ, ініціативні групи з “Просвіти”, Української Гельсінської Групи. У майбутньому саме ці представники національно-демократичних сил, які прагнули до суверенітету та незалежності України, стали основними захисниками ідеї автокефалії українського православ’я. Варто згадати й про роль деяких депутатів Верховної Ради та гасла прихильників УАПЦ “Немає Церкви - немає Нації, немає Церкви - немає Держави”, що є свідченням переведення питань релігійного життя в політичну площину. Та вкотре підкреслює важливість релігійного фактору в житті українського суспільства кінця 1980-х – початку 1990-х рр. Окрім того, духовенство РПЦ не мало наміру створювати незалежну та самостійну церкву в Україні та ще й в статусі Патріархату. Лише його поодинокі представники підтримували ідеї УАПЦ. Це було наслідком суворої адміністративної дисципліни та жорсткого контролю з боку КДБ, що майже повністю знищило національно орієнтоване духовенство. Крім того, кар’єрне просування священнослужителів перебувало під постійним наглядом Ради у справах релігій при Раді Міністрів УРСР, яка фактично виконувала роль сателіта КДБ. Така ситуація пояснює перенесення центру відродження УАПЦ до Західної України. Це відрізняється від ситуації 1920-х чи 1940-х рр., коли осередком автокефального руху була Центральна Україна. Не можна не зважати й на те, що тогочасна партійна номенклатура повсюдно перешкоджала відродженню УАПЦ, оскільки розглядала цей процес виключно як політичний крок [2, с. 123-124].

У червні 1992 року шляхом об’єднання УАПЦ та частини УПЦ, було створено УПЦ Київського Патріархату. У жовтні 2018 року, в зв’язку зі змінами, які відбувалися в Українській православній церкві, з огляду на історичну традицію, практику помісних православних церков і інші суттєві обставини, Священний Синод УПЦ КП змінив правила титулування предстоятеля УПЦ КП. Було затверджено повну і скорочені форми титулу. Повний офіційний титул предстоятеля УПЦ КП – “Святіший і Блаженніший (ім’я),

архієпископ і митрополит Києва – матері міст Руських, Галицький, патріарх всієї Русі-України, Свято-Успенської Києво-Печерської та Почаївської Лавр Священноархімандрит”, а скорочений – “Святіший (ім'я), патріарх Київський і всієї Руси-України”. У відносинах з іншими помісними православними церквами мала використатися форма “Блаженніший архієпископ (ім'я), митрополит Київський і всієї Руси-України”.

Перебіг боротьби за патріаршество та канонічну незалежність знайшов своє логічне завершення 15 грудня 2018 р. Об'єднавчий собор УПЦ КП, УПЦ МП та УАПЦ задля створення єдиної Православної Церкви України та подальше отримання Томосу від Вселенського Патріархату започаткував якісно новий етап у розвитку українського православ'я та відповідних реформ релігійного життя. Собор відмовився від Патріаршого устрою і створив Православну Церкву України, котру очолив митрополит Київський та всієї України.

Таким чином, шлях УАПЦ від становлення, інституційного розвитку, реформ та ідеї й практичного втілення патріаршества був позначений складним шляхом жертвності ієрархів, постійним прагненням до духовної свободи та утвердження українського духу православ'я. Постаті владик Мстислава (Скрипника), Іоана (Боднарчука), Дмитрія (Яреми), Володимира (Романюка) та Філарета (Денисенка) уособлюють різні періоди та етапи одного великого руху, що мав на меті не лише повернення українського православ'я до його витокових джерел та канонічної самостійності, але й підняття до гідності патріархату.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи проведене дослідження, варто констатувати, що практична реалізація ідеї патріархату в УАПЦ наприкінці ХХ ст. стала результатом тривалої та багатовекторної еволюції української церковної думки, а також логічним завершенням боротьби за право на існування національної релігійної інституції, незалежної від зовнішніх адміністративних центрів. Встановлено, що цей процес був детермінований не лише масштабними політичними трансформаціями періоду розпаду радянської тоталітарної системи, а й системною діяльністю ключових ієрархів, патріарха Мстислава (Скрипника), митрополита Іоана (Боднарчука) та патріарха Дмитрія (Яреми), які забезпечили канонічну тяглість та організаційну основу автокефального руху. Доведено, що проголошення патріархату в 1990 р. маркувало перехід українського православ'я від статусу об'єкта зовнішнього управління до ролі повноцінного суб'єкта світового християнства, що згодом стало фундаментом для об'єднавчих процесів 2018 р. Постаті згаданих ієрархів, а також патріарха Володимира (Романюка) та патріарха Філарета (Денисенка), уособлюють різні етапи єдиного магістрального руху, метою якого було утвердження релігійної незалежності та культурної самобутності України. Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаються у необхідності детального аналізу богословських дискусій щодо статусу патріархату в умовах поточної помісної розбудови Православної Церкви України та її взаємодії з іншими автокефальними церквами.

Список використаних джерел:

1. 1898, народився патріарх Київський і всієї України Мстислав (Степан Скрипник) (n/d), *Український інститут національної пам'яті*. Доступно : <<https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/kviten/10/1898-patriarh-kyivskyu-i-vsiyeyi-ukrayiny-mstyslav-stepan-skrypnyk>>. [15 Листопад 2025].
2. Бажан, О & Тригуб, О 2019, ‘Відродження УАПЦ в Україні 1989-1990 рр.: від “неформального об'єднання” до конфесії національного спрямування’, *Ідеологія і політика*, № 3 (14), с. 106-127.
3. Башинський, С 2024, *Українська Церква: заборонена історія*, Видавництво “Гамазин”, 300 с.
4. Богданенко, А & Мартишин, Д 2022, *Історія УАПЦ і процеси українського державотворення*, Видавництво Ліра-К, Київ, 48 с.
5. Бондаренко, А 2024, ‘Вплив українського православ'я на ціннісні пріоритети державного управління в умовах процесів глобалізації’, *Наукові перспективи*, № 6 (48), с. 26-42, DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-6\(48\)-25-42](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-6(48)-25-42). Доступно : <https://www.researchgate.net/publication/382116139_VPLIV_UKRAINSKOGO_PRAVOSLAV'A_NA_CINNISNI_PRIORITETI_DERZAVNOGO_UPRAVLINNA_V_UMOVAN_PROCESIV_GLOBALIZACI_I>. [15 Листопад 2025].
6. Боднарчук, П 2024, ‘Відродження Української автокефальної православної церкви (1989–1991 рр.)’, *Український історичний журнал*, № 5, с. 121–135, DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2024.05.121>. Доступно : <<https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/uhj/article/view/10727/2024-5-7>>. [15 Листопад 2025].

7. Гулюк, Є 2020, 'У цей день, 105 років тому, народився Патріарх УАПЦ Димитрій (Ярема). Цікаві факти про біографію і шлях служіння Патріарха', *Духовна велич Львова*, 9 грудня Доступно : <<https://velychlviv.com/u-tsej-den-105-rokiv-tomu-narodyvsya-patriarh-uapts-dymytrij-yarema-tsikavi-fakty-pro-biografiyu-i-shlyah-sluzhynnya-patriarha/>>. [15 Листопад 2025].
8. Дорош, В 2025, *Рух за автокефалію Української православної церкви на Львівщині у 1989–1992 роках: історичний та канонічний виміри*, Київська православна богословська академія.
9. Дорош, В 2024, 'Політика радянської влади щодо відродженої УАПЦ та легалізованої УГКЦ на Львівщині на межі 1980–1990-х років', *Труди Київської Духовної Академії*, № 24 (196), с. 69–79, DOI: <https://doi.org/10.35332/2411-4677.2024.24.4>. Доступно : <<https://works.kpba.edu.ua/index.php/trudy/article/view/162/184>>. [15 Листопад 2025].
10. Євсєєва, Т 2018, 'Всеукраїнський православний церковний собор УАПЦ', *Цей день в історії*, 5 червня. Доступно : <<https://www.jnsm.com.ua/h/0606V/>>.
11. Запорожець, В 2017, 'Феномен УАПЦ у незалежній Україні: теоретико-методологічні особливості релігієзнавчого дослідження', *Українське релігієзнавство*, № 84, с. 109–116, DOI: <https://doi.org/10.32420/2017.84.798>
12. Ковальов, А 2024, 'Відродження УАПЦ', *Історична правда*, 16 лютого. Доступно : <<https://www.istpravda.com.ua/columns/2024/02/16/163661/>>. [15 Листопад 2025].
13. Лохвицька, Л 2020, 'Перший Всеукраїнський Собор УАПЦ, 5–6 червня 1990 р.', *Історична правда*, 5 червня. Доступно : <<https://www.istpravda.com.ua/articles/5eda424c42249/>>. [15 Листопад 2025].
14. Мантишин, Д (n/d), 'Православна Церква в національному і державотворчому житті України', *Міжрегіональна Академія управління персоналом*. Доступно : <<https://maup.com.ua/ua/navchannya-u-maup/centri-ta-kursi/duhovno-prosvitnickicentr/statti/pravoslavna-cerkva-zhitti-ukraini.html>>. [15 Листопад 2025].
15. Муравський, О 2008, 'Українська Автокефальна Православна Церква в західних областях УРСР на зламі 80–90-х рр. ХХ ст.', *Проблеми гуманітарних наук*, № 22, с. 163–172, DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.22.172142>. Доступно : <<http://phh.dspu.edu.ua/article/view/172142>>. [15 Листопад 2025].
16. *Патріарх Мстислав (Степан Скрипник). 1898–1993* (n/d), *Музей української діаспори*. Доступно : <<https://diaspora.com.ua/patriarh-mstyslav-stepan-skrypnyk/>>. [15 Листопад 2025].
17. Писик, Н 2014, 'Митрополит Іоан (Боднарчук): життя та архіпастирська діяльність (1929–1994 рр.)', в: *Українське православ'я у контексті вітчизняної історії та суспільних трансформацій*, матеріали конференції, Тернопіль, с. 201–211. Доступно : <<http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/9754>>. [15 Листопад 2025].
18. Преловська, І 2014, 'Діяльність митрополита Іоанна (Боднарчука) у справі відродження УАПЦ у 1989–1990 рр.', в: *Українське православ'я у контексті вітчизняної історії та суспільних трансформацій*, матеріали конференції, Тернопіль, с. 168–173. Доступно : <<http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/9748>>. [15 Листопад 2025].
19. 'Символ духовного відродження: інтронізація Патріарха Мстислава Скрипника' (n/d), *Андріївська Церква*. Доступно : <<https://andriyivska-tserkva.kiev.ua/povyny/symvol-duhovnogo-vidrozhennya-intronizacziya-patriarha-mstyslava-skrypnyka/>>. [15 Листопад 2025].
20. Смирнов, А 2009, *Мстислав (Скрипник): громадсько-політичний і церковний діяч, 1930–1944*, Смолоскип, Київ, 326 с.
21. *Спогади. Патріарх Димитрій (Ярема). Пастир. Патріот. Дослідник* 2011, Упорядники: Маркович, К & Федів, Ю, Святогорєць, Львів, 352 с.
22. Трембіцький, А 2010, 'Науковець і богослов Володимир Чехівський', *Історія релігій в Україні*, с. 803–810.
23. Ферт, А 2023, *Практики державного контролю над православними громадами Києва (1968–1989)*, дисертація PhD, Національний університет "Києво-Могилянська академія", 270 с.
24. Цап, М 2014, 'Першоієрарх УАПЦ митрополит Іоан (Боднарчук) і проголошення патріархату в Україні', в: *Українське православ'я у контексті вітчизняної історії та суспільних трансформацій*, матеріали конференції, Тернопіль, с. 211–217. Доступно : <<http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/9755>>. [15 Листопад 2025].

References:

1. 1898, *narodysia patriarch Kyivskiy i vsiei Ukrainy Mstyslav (Stepan Skrypnyk)* (1898, Patriarch of Kyiv and All Ukraine Mstislav (Stepan Skrypnyk) was born) (n/d), *Ukrainskyi instytut natsionalnoi pamiati*. Dostupno : <<https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/kviten/10/1898-patriarh-kyivskyy-i-vsiyeyi-ukrayiny-mstyslav-stepan-skrypnyk>>. [15 Lystopad 2025].
2. Bazhan, O & Tryhub, O 2019. 'Vidrodzhennia UAPTs v Ukraini 1989-1990 rr.: vid "neformalnoho obiednannia" do konfesii natsionalnoho spriamuvannia (The revival of the UAOC in Ukraine in 1989-1990: from an "informal association" to a national denomination)', *Ideolohiia i polityka*, № 3 (14), с. 106-127.
3. Bashynskiy, S 2024, *Ukrainska Tserkva: zaboronena istoriia (Ukrainian Church: Forbidden History)*,

- Vydavnytstvo "Hamazyn", 300 s.
4. Bohdanenko, A & Martyshyn, D 2022, *Istoriia UAPT's i protsesy ukrainskoho derzhavotvorennia (History of the UAOC and the processes of Ukrainian state formation)*, Vydavnytstvo Lira-K, Kyiv, 48 s.
5. Bondarenko, A 2024, 'Vplyv ukrainskoho pravoslavia na tsinnisni priorityety derzhavnoho upravlinnia v umovakh protsesiv hlobalizatsii (The influence of Ukrainian Orthodoxy on the value priorities of public administration in the context of globalization processes)', *Naukovi perspektyvy*, № 6 (48), s. 26–42, DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-6\(48\)-25-42](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-6(48)-25-42). Dostupno : <https://www.researchgate.net/publication/382116139_VPLIV_UKRAINSKOGO_PRAVOSLAVA_NA_CINNISNI_PRIORITETI_DERZAVNOGO_UPRAVLINNA_V_UMOVAH_PROCESIV_GLOBALIZACII>. [15 Lystopad 2025].
6. Bondarchuk, P 2024, 'Vidrodzhennia Ukrainskoi avtokefalnoi pravoslavnoi tserkvy (1989–1991 rr.) (The Revival of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church (1989–1991))', *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, № 5, s. 121–135, DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2024.05.121>. Dostupno : <<https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/uhj/article/view/10727/2024-5-7>>. [15 Lystopad 2025].
7. Huliuk, Ye 2020, 'U tsei den, 105 rokiv tomu, narodyvsia Patriarkh UAPT's Dymytrii (Iarema). Tsikavi fakty pro biografiu i shliakh sluzhinnia Patriarkha (On this day, 105 years ago, Patriarch of the Ukrainian Apostolic Church Dimytrij (Yarema) was born. Interesting facts about the biography and path of service of the Patriarch)', *Dukhovna velych Lvova*, 9 hrudnia Dostupno : <<https://velychlvi.com/u-tsej-den-105-rokiv-tomu-narodyvsia-patriarh-uapts-dymytrij-yarema-tsikavi-fakty-pro-biografiyu-i-shlyah-sluzhinnya-patriarka/>>. [15 Lystopad 2025].
8. Dorosh, V 2025, 'Rukh za avtokefaliu Ukrainskoi pravoslavnoi tserkvy na Lvivshchyni u 1989–1992 rokakh: istorychnyi ta kanonichnyi vymiry (The movement for the autocephaly of the Ukrainian Orthodox Church in the Lviv region in 1989–1992: historical and canonical dimensions)', *Kyivska pravoslavna bohoslavska akademiia*.
9. Dorosh, V 2024, 'Polityka radianskoi vlady shchodo vidrodzhenoi UAPT's ta lehalizovanoi UHKT's na Lvivshchyni na mezhi 1980–1990-kh rokiv (The policy of the Soviet authorities towards the revived UAOC and the legalized UGCC in the Lviv region at the turn of the 1980s and 1990s)', *Trudy Kyivskoi Dukhovnoi Akademii*, № 24 (196), s. 69–79, DOI: <https://doi.org/10.35332/2411-4677.2024.24.4>. Dostupno : <<https://works.kpba.edu.ua/index.php/trudy/article/view/162/184>>. [15 Lystopad 2025].
10. Ievsieieva, T 2018, 'Vseukrainskyi pravoslavnyi tserkovnyi sobor UAPT's (All-Ukrainian Orthodox Church Council of the UAOC)', *Tsei den v istorii*, 5 chervnia. Dostupno : <<https://www.jnsm.com.ua/h/0606V/>>.
11. Zaporozhets, V 2017, 'Fenomen UAPT's u nezalezhnii Ukraini: teoretyko-metodolohichni osoblyvosti relihiieznachoho doslidzhennia (The phenomenon of the UAOC in independent Ukraine: theoretical and methodological features of religious studies)', *Ukrainske relihiieznavstvo*, № 84, s. 109–116, DOI: <https://doi.org/10.32420/2017.84.798>
12. Kovalov, A 2024, 'Vidrodzhennia UAPT's (The Revival of the UAOC)', *Istorychna pravda*, 16 liutoho. Dostupno : <<https://www.istpravda.com.ua/columns/2024/02/16/163661/>>. [15 Lystopad 2025].
13. Lohvytska, L 2020, 'Pershyi Vseukrainskyi Sobor UAPT's, 5–6 chervnia 1990 r. (The First All-Ukrainian Council of the UAOC, June 5–6, 1990)', *Istorychna pravda*, 5 chervnia. Dostupno: <<https://www.istpravda.com.ua/articles/5eda424c42249/>>. [15 Lystopad 2025].
14. Mantyshyn, D (n/d), 'Pravoslavna Tserkva v natsionalnomu i derzhavotvorchomu zhytti Ukrainy (The Orthodox Church in the National and State-Building Life of Ukraine)', *Mizhrehionalna Akademiia upravlinnia personalom*. Dostupno: <<https://maup.com.ua/ua/navchannya-u-maup/centri-ta-kursi/duhovno-prosvitnickicentr/statti/pravoslavna-cerkva-zhitti-ukraini.html>>. [15 Lystopad 2025].
15. Muravskiy, O 2008, 'Ukrainska Avtokefalna Pravoslavna Tserkva v zakhidnykh oblastiakh URSR na zlami 80–90-kh rr. KhKh st. (Ukrainian Autocephalous Orthodox Church in the Western Regions of the Ukrainian SSR at the Turn of the 80s and 90s of the 20th Century)', *Problemy humanitarnykh nauk*, № 22, s. 163–172, DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.22.172142>. Dostupno: <<http://phh.dspu.edu.ua/article/view/172142>>. [15 Lystopad 2025].
16. Patriarkh Mstyslav (Stepan Skrypnyk) 1898–1993 (Patriarch Mstyslav (Stepan Skrypnyk) 1898–1993) (n/d), Muzei ukrainskoi diaspori. Dostupno: <<https://diaspora.com.ua/patriarh-mstyslav-stepan-skrypnyk/>>. [15 Lystopad 2025].
17. Pysyk, N 2014, 'Mytropolyt Ioan (Bodnarchuk): zhyttia ta arhipastyrska diialnist (1929–1994 rr.) (Metropolitan John (Bodnarchuk): life and archpastoral activity (1929–1994))', v: *Ukrainske pravoslavia u konteksti vitchyznianoi istorii ta suspilnykh transformatsii, materialy konferentsii*, Ternopil, s. 201–211. Dostupno : <<http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/9754>>. [15 Lystopad 2025].
18. Prelowska, I 2014, 'Diialnist mytropolyta Ioanna (Bodnarchuka) u spravi vidrodzhennia UAPT's u 1989–1990 rr. (The activities of Metropolitan John (Bodnarchuk) in the revival of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church in 1989–1990)', v: *Ukrainske pravoslavia u konteksti vitchyznianoi istorii ta suspilnykh transformatsii, materialy konferentsii*, Ternopil, s. 168–173. Dostupno: <<http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/9748>>. [15 Lystopad 2025].
19. 'Symvol dukhovnoho vidrodzhennia: intronizatsiia Patriarkha Mstyslava Skrypnyka (Symbol of spiritual revival: enthronement of Patriarch Mstislav Skrypnyk)' (n/d), *Andriuska Tserkva*. Dostupno:

- <<https://andriyivska-tserkva.kiev.ua/novyny/symvol-duhovnogo-vidrozhennya-intronizacziya-patriarha-mstyslava-skrypnika/>>. [15 Листопад 2025].
20. Smyrnov, A 2009, *Mstyslav (Skrypnik): hromadsko-politychnyi i tserkovnyi diiach, 1930–1944* (*Mstyslav (Skrypnik): Public, Political and Church Figure, 1930–1944*), Smoloskyp, Kyiv, 326 s.
21. Spohady. Patriarkh Dymytrii (Iarema). Pastyr. Patriot. Doslidnyk (Memoirs. Patriarch Dimitriy (Yarema). Pastor. Patriot. Researcher) 2011, Uporiadnyky: Markovych, K & Fediv, Yu, Sviatohorets, Lviv, 352 s.
22. Trembitskyi, A 2010, 'Naukovets i bohoslov Volodymyr Chekhivskyi (Scientist and theologian Volodymyr Chekhivsky)', *Istoriia religii v Ukraini*, s. 803–810.
23. Fert, A 2023, *Praktyky derzhavnoho kontroliu nad pravoslavnyimi hromadamy Kyieva (1968–1989)* (*Practices of state control over the Orthodox communities of Kyiv (1968–1989)*), dysertatsiia PhD, *Natsionalnyi universytet "Kyievo-Mohylianska akademii"*, 270 s.
24. Tsap, M 2014, 'Pershoiierarkh UAPTs mytropolyt Ioan (Bodnarchuk) i proholoshennia patriarkhatu v Ukraini (The First Hierarch of the UAOC Metropolitan John (Bodnarchuk) and the Proclamation of the Patriarchate in Ukraine)', v: *Ukrainske pravoslavia u konteksti vitchyznianoï istorii ta suspilnykh transformatsii, materialy konferentsii*, Ternopil, s. 211–217. Dostupno: <<http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/9755>>. [15 Листопад 2025].

Надійшло до видання / Received
Прийнято до друку / Accepted

19.11.2025
12.01.2026

DOI 10.33930/ed.2019.5007.57(1-2)-16

УДК: 27.01/27.03; 27-016.3; 2(091)

ЕНОХ ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ФЕНОМЕН “ХОДІННЯ З БОГОМ”

Д. А. Рибидайло

Анотація.

Актуальність теми дослідження. Постать біблійного Еноха є однією з найбільш загадкових у біблійній традиції. Стислість біблійних згадок про нього поєднується з широкою рецепцією в апокаліптичній та ранньохристиянській традиції, що робить феномен “ходіння з Богом” важливим об’єктом богословського та філософського осмислення.

Постановка проблеми. Мініمالістичний біблійний опис Еноха, доповнений апокрифічною традицією Книги Еноха, відкриває питання про зміст праведності як способу буття людини перед Богом та можливість подолання граничності людського існування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика образу Еноха розглядалася у працях дослідників біблійної апокаліптики та раннього юдаїзму (G. Nickelsburg, J. VanderKam, L. Stuckenbruck, A. Orlov та ін.). Водночас у сучасних студіях недостатньо розроблено інтерпретацію постаті Еноха у світлі екзистенційної філософії.

Постановка завдання. Метою статті є з’ясування богословського та екзистенційного змісту теологеми “ходіння з Богом” на прикладі постаті Еноха з урахуванням біблійної, апокаліптичної та філософської традицій.

Виклад основного матеріалу. У статті здійснено комплексний аналіз біблійних текстів (Бут. 5:22–24; Євр. 11:5; Юд. 14–15), а також апокаліптичного контексту Книги Еноха. Показано, що “ходіння з Богом” постає як цілісний спосіб духовного існування людини у постійній присутності перед Богом (coram Deo). Інтерпретація у світлі екзистенційної філософії (С. К’еркегор, К. Ясперс, М. Гайдеггер, А. Камю) дозволяє розкрити образ Еноха як модель екзистенційної самості, у якій поєднуються свобода, відповідальність і довіра до трансцендентного.

Висновки. Образ Еноха постає як екзистенційний феномен “ходіння з Богом”, що поєднує біблійну антропологію, апокаліптичну есхатологію та філософське осмислення людського буття. Його постать відкриває перспективу розуміння віри як способу існування людини у Божій присутності та як символ надії на подолання граничності людського життя.

Ключові слова. Енох, Книга Еноха, Буття 5, апокаліптики, екзистенціалізм, ходіння з Богом, coram Deo, біблійна антропологія, есхатологія.